

שיעור כללי פתיחה: קביעת יום הזכרון כראש השנה ועיצוב תפישת הזמן

תניא שער היחוד והאמונה א, ז (מה שלהלן)

מקורות מלאים

רמב"ן, ויקרא, כג, כד

יהיה לכם שבתון שיהיה יום שביתה לנוח בו ואמרו רבותינו (שבת כד): שבתון עשה הוא והנה העושה מלאכה ב"ט עובר בלאו ועשה, והשובר בו מקיים עשה ועל דעתם, המועדות כולם הוקשו זה לזה, כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת ובמכילתא (בא ט) ראיתי בפרשת החדש, ושמרתם את היום הזה (שמות יב יז) למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (שם פסוק טז), אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות, והדין נותן, תלמוד לומר ביום הראשון שבתון (להלן כט לט) והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאין מאבות מלאכות ותולדותיהן.

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק טז

ולפי דעתי שפי' שבתון שביתה לכם, כי שבת דבק עם השם, על כן יאמר בשבת שבת היא לד'. ובשנת השמיטה שבת בעבור שהיא דומה ליום השבת, כי היא שביעית. גם נקרא צום העשור כן בעבור היותו בחדש השביעי, והאות שתמצא על סכות ויום תרועה כן בעבור החדש

ר' יעקב עמנון, בית יעקב, לחודש תשרי, שער העין, עלית הפנה.
"תשרי שביעי לחדשים- דוגמת שבת לימי השבוע- לפיכך כולו קדוש"

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ראש השנה פרק א הלכה ג

ר' חמא בי ר' חנינה ור' הושעיה חד אמר אי זו אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם אדם יודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו שאינו יודע היאך דינו יוצא אבל ישראל אינן כן אלא לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחין זקנם ואוכלין ושותין ושמחים יודעין שהקב"ה עושה להן ניסים. וחורנה אמר אי זו אומה כאומה הזאת בנוהג שבעולם השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר למחר הדין למי שומעין לא לשלטון אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אמרו ב"ד היום ראש השנה הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העמידו בימה יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ראש השנה. נמלכו ב"ד לעברה למחר הקדוש ברוך הוא אומר למלאכי השרת העבירו בימה יעברו סניגורין יעברו קטיגורין שנמלכו בני לעברה למחר מ"ט [תהילים פא ה] כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב אם אינו חוק לישראל כביכול אינו משפט לאלהי

השיעור יעסוק בתפישת יום הזכרון (במשמעו המקראי והחזל"י) כראש השנה, מהכתובים דרך דברי חז"ל. שימו לב למונחים בהם מוגדרים החגים בכלל וראש השנה בפרט, למדרי חז"ל ומשמעותם.

מקורות

1. פתיחה במשניות

- משניות: פרק א: א-ב (ב ע"א, טז ע"א). פרק ב: ט. פרק ג: א. במה עוסקים פרקים א-ב של המשכת, ובמה פרקים ג-ד?

2. מקראות – מונחי המועדים והשנה

עיינו בפרשיות המועדים להלן, שימו לב להגדרות המועדים, המושגים שהתורה

משתמשת בהם, ולביטויים המגדירים את מסגרת השנה:

- בראשית א: יד ורש"י "ולשנים".
- שמות יב: ב. שמות כג: יב-יז. שמות לד: יח-כד.
- ויקרא כג (לעבור על כולו, מונחים מרכזיים של המועדים, הגדרות. ראש השנה).
- ויקרא כה: ח-י, כג.
- במדבר כט: א.
- דברים יא: יז-יז. דברים, טז: א ומבט כללי בלבד. דברים, לא: ט-יג.
- מלכים א: א, לט. תהילים מז. במדבר י: ט.

ג. שבתון: רמב"ן ויקרא כג, כד (להלן), אבן עזרא הקצר שמות טז (להלן), ר' יעקב עמנון שלהלן.

4. תשרי כראש השנה ויום דין

- ח א " באחד בתשרי ראש השנה לשנים... שיש עמה חדשים". רש"י, ותוס' ד"ה "שהחדש" (לפחות עד...מלבד חטאת ועולה"). תוספתא ראש השנה א: יא-יג (לפי מהד' ליברמן). לב א: "מנין שאומרים מלכויות...יהיו מלכויות עמה". לג ב: "ת"ל בחדש השביעי...זה כזה". ירושלמי רה"ש א, א (מהד' וילנה תחילת הל' ב): "שנים מניין כתוב אחד...בחדש השביעי ואתון אמרין הכין".
- י ב: "תניא ר' אליעזר אומר בתשרי...עתידין ליגאל". כז א: "אמר רב שמואל בר יצחק...נברא העולם" (שתי שורות) ירושלמי ראש השנה א, ג: "ר' חמא בי ר' חנינא...אינו משפט לא-להי יעקב" (אם יש זמן עד...מסרה לו"). רמב"ן בראשית, ח, ה: "ודע כי אחרי...אדם הראשון". רמב"ן בדרשת ראש השנה (כתבי הרמב"ן מהד' שאוועל, עמ' ריד): "ובתחלה יש עלינו לפרש מה שאמר בחדש השביעי...השבת בכל יום" (שניהם להלן).

השנה כלומר בחדש שיצאה השנה והשניה מתחלת, וכן אמר תקופת השנה שמקפת וחוזרת כמו לתקופות הימים, ואם הוא ראש השנה החדש שלו ראשון לשנה על כל פנים, שזה קשר של קיימה הוא שהחדש הראשון הוא ראש השנה, שהשנה מחוברת היא מחדשים, ואל יתפתה אדם להפריש ביניהם ולומר שזה לחדשים וזה לשנה, כי הראשון לשנה על כל פנים הוא ראשון לחדשי השנה למי שידוע הדבר בלי שבוש.

ותשובת שאלה זו כי מה שאמר בתורה בניסן החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה אין פירושו שיהיה ניסן ראש, אלא שיהא נקרא ראשון לנו כלומר ראשון לגאולתינו, שנמנה החדשים לגאולתינו שיצאנו ממצרים, כי מנהג התורה שימנו החדשים והימים למצות, שהרי ימי השבוע אין להם שם בישראל, ובשאר האומות כל אחד שמו עליו, כגון הנוצרים שקורין אותם על שם שבעת כוכבי לכת כצנ"ש חל"ם שהם ראשי הימים, ואומרים וכו' +ע'י בפ' רבנו עה"ת בפסוק זכור את יום השבת, ובפירש"י ברכות נ"ט ב'. + אבל בישראל אין להם שם אלא שקורין אותם לשם מצות שבת ואומרים אחד בשבת שני בשבת וכו' כדי שנזכור השבת בכל יום, וזהו פשוטו של מקרא שאמר זכור את יום השבת שנזכור אותו תמיד בכל הימים, וכך אמרו רז"ל במכילתא ר' יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת, כלומר כל הימים תהא מונה אליו וממנו, ועל כן לא קראו להם לא שם עצם ולא שם תאר כלל אלא לשם שבת הם נקראים, וכן החדשים לא היה להם שם בתורה ולא בישראל אבל היו ישראל אומרים כמו שהתורה אומרת בחודש הראשון, וכן ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן, ובחודש השביעי באחד לחודש וכן כולם, ופירושו בחודש הראשון לגאולתינו ממצרים ובחדש השביעי ליציאת מצרים, וזהו פירוש ראשון הוא לכם שאינו ראשון בשנה אבל הוא ראשון לנו שנקרא אותו ראשון לגאולה שלנו.

וכל זה נתחדש ביציאתנו ממצרים, אבל קודם לכן החדשים הנזכרים בתורה כגון במבול בראשון באחד לחדש ובחדש השני והשביעי והעשירי הנמנים שם, אינן אלא למנין השנים והראשון הוא תשרי שהוא ראש השנה לזרע וקציר וממנו כולם, שכבר הסכימו הכל לדעת ר' אליעזר וקבעו בתפילות זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון, כמו שאמרו בגמרא (ר"ה כ"ז א') כמאן מצלינן וכו', ובתורה מפורש וחג האסיף בצאת השנה ואמר תקופת השנה כמו שהזכרתי, וכן היה הענין עד שיצאנו ממצרים ואז נצטוינו לעשות שני מנינים אחד לחדשים ויהיה פי' ראשון ושני ושלישי לגאולה, ואחד למנין השנים ויהיה ראש השנה מתשרי.

יעקב. ר' קריספא בשם ר' יוחנן לשעבר [ויקרא כג ד] אלה מועדי ה' מיכן ואילך אשר תקראו אותם. א"ר אילא אם קריתם אותם הם מועדי ואם לאו אינן מועדי. אמר ר' סימון כתיב [תהילים מ ו] רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו לשעבר רבות עשית מיכן והילך נפלאותיך ומחשבותיך אלינו. א"ר לוי למלך שהיה לו אירלוגין כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי יוסה בר חנינה למלך שהיה לו שומרה כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי אחא למלך שהיה לו טבעת כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר רבי חייה בר בא לנגר שהיו לו כלי נגרות כיון שעמד בנו מסרה לו. אמר ר' יצחק למלך שהיו לו אוצרות כיון שעמד בנו מסרם לו ורבנן אמרי לרופא שהיה לו נרתיק של רפואות כיון שעמד בנו מסרה לו.

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ראש השנה פרק א הלכה ב

גמ' שנים מניין כתוב אחד אומר [שמות כג טז] וחג האסיף בצאת השנה וכתוב אחד אומר [שם לד כב] וחג האסיף תקופת השנה אי זהו חדש שיש בו חג ותקופה ואסיף ושנה יוצא בו אי זה זה תשרי אין תימר טבת אית ביה תקופה ולית ביה חג ואסיף אין תימר ניסן אית ביה תקופה וחג לית ביה אסיף אין תימר תמוז אית ביה תקופה ואסיף ולית ביה חג ואי זה זה תשרי. אמרין חברייא קומי ר' יונה ויהא תמוז אמר לון כתיב בחדש השביעי ואתון אמרין הכין.

רמב"ן בראשית פרק ח

ודע, כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם, כאשר תקנו "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון", וכן הוא סדר הזמנים, זרע וקציר וקור וחום, יהיה ראש השנים מתשרי. וכן החדשים ממנו הם נמנים, עד שהגענו ליציאת מצרים, ואז צוה הקדוש ברוך הוא למנות בחדשים מנין אחר, שנאמר (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי, ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו, דכתיב (שמות לד כב) וחג האסיף תקופת השנה. וכך תרגם יונתן בן עוזיאל "בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי" (מ"א ח ב), אמר בירחא דעתיקיא דקרא ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה. ובמכילתא (בא א ח) החדש הזה לכם, ולא מנה בו אדם הראשון:

דרשה לראש השנה לרמב"ן

ובתחלה יש עלינו לפרש מה שאומר בחודש השביעי, כי יכול השואל להקשות לנו היאך זה חדש השביעי והלא כל ישראל קורין אותו ראש השנה, ומפי עוללים ויונקים ראש השנה שמו, וכן קורין אותו רבותינו בתלמוד ואומרים בכל מקום ראש השנה ויום הכיפורים, והכתוב עצמו מורה שזה החודש הוא ראשון וראש לשנה, שנאמר בחג הסוכות בצאת

וכן אמרו במכילתא החדש הזה לכם לא מנה בו אדם הראשון, כלומר אדם הראשון שהוא ראש ליצירה לא מנה בו שהוא היודע ועד כי תשרי הוא הראשון שבו נברא, אבל אתם תעשו אותו ראשון לכם לגאולתכם, וכן תרגם יונתן בן עוזיאל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי (מ"א ח') אמר בירחא דעתיקיא קרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה, כלומר שהראשונים היו קורין לו קדמאה לבריאתו של עולם ועכשיו הוא ירחא שביעאה ליציאת מצרים, ...הרי פרשנו בחודש השביעי, עכשיו נפרש יהיה לכם שבתון.

תניא שער היחוד והאמונה פרק ז

כי הנה סיבת וטעם הצמצום וההסתתר הזה שהסתיר והעלים הקדוש ברוך הוא את החיות של העולם כדי שיהיה העולם נראה דבר נפרד בפני עצמו הנה הוא ידוע לכל כי תכלית בריאת העולם הוא בשביל התגלות מלכותו יתברך דאין מלך בלא עם פי' עם מלשון עוממות שהם דברים נפרדים וזרים ורחוקים ממעלת המלך כי אילו אפילו היו לו בנים רבים מאד לא שייך שם מלוכה עליהם וכן אפילו על שרים לבדם רק ברוב עם דווקא הדרת מלך ושם המורה על מדת מלכותו יתברך הוא שם אדנות כי הוא אדון כל הארץ ונמצא כי מדה זו ושם זה הן המהוין ומקיימין העולם להיות עולם כמות שהוא עכשיו יש גמור ודבר נפרד בפני עצמו ואינו בטל במציאות ממש ... והנה גדר ובחי' שם עולם נופל על בחי' מקום ובחי' זמן דוקא בחי' מקום הוא מזרח ומערב צפון דרום מעלה ומטה בחי' זמן עבר הווה ועתיד. והנה כל בחי' אלו אין להן שייכות במדות הקדושות העליונות כי אם במדת מלכותו ית' לבדה שייך לומר שהוא ית' מלך למעלה עד אין קץ ולמטה עד אין תכלית וכן לד' סטרין וכן בבחי' זמן ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך ונמצא שחיות המקום וכן חיות הזמן והתהוותם מאין ליש וקיומם כל זמן קיומם הוא ממדת מלכותו ית' ושם אדנות ב"ה והנה אף על פי שהוא ית' למעלה מהמקום והזמן אף על פי כן הוא נמצא גם למטה במקום וזמן דהיינו שמתייחד במדת מלכותו שממנה נמשך ונתהווה המקום והזמן...